

Den romerska rätten – och dess avtryck i modern lagstiftning

*Det är förmodligen få yrkesgrupper – undantaget juristerna själva – som så ofta och så nära arbetar med juridik i dess olika former som just revisorer, skriver **Stefan Engström**. Bakgrunden är förstås att bedömningen av ett företag många gånger grundar sig på en mängd komplexa juridiska frågeställningar som måste utredas och få sina svar för att revisorn skall kunna dra korrekta slutsatser i sin revisionsberättelse.*

EN LAG ELLER ETT DOMSTOLSUtslag med prejudicerande verkan tillkommer inte av en slump utan avser att spegla den rådande rättsuppfattningen. Men vilken rättsuppfattning och vems? Och vilken bakgrund finns det till en viss lag eller att en lagkraftvunnen dom blev som den blev?

Mycket kan härledas tillbaka till den romerska rätten¹ som kanske hade sin starkaste period för knappt 2 000 år sedan. Även om den svenska rättsuppfattningen inte kan härledas i ett rakt nedstigande led från den romerska rätten, utan tillkommit via omvägar genom andra och senare uppkomna rättssystem, så har den romerska rätten påverkat oss när det gäller vad vi idag finner vara rätt och rimligt.

Men allra först; vad är romersk rätt? Det går inte att ge ett kort och koncist svar på detta. Den romerska rätten utvecklades under flera århundraden och nådde under tiden olika utvecklingsfaser. Ursprunget till den romerska rätten brukar dock sägas vara *de tolv tavlornas lag* som tillkom år 451 före vår tidräkning och som antas ha varit en nedteckning

av gällande sedvanerätt. Lagen nedtecknades på tolv offentligt uppställda trätavlor som troligen förstördes vid en brand år 387 före vår tidräkning.

De tolv tavlornas lag tillkom som ett led i klasskampen mellan de styrande patricierna och plebejerna som var den folkliga massan. Genom lagen, som var präglad av samma hårdhet som hade förekommit i äldre grekisk rätt, skulle plebejerna skyddas gentemot patriciernas godtycke i rättsliv och rättskipning. Signifikativt för de tolv tavlornas lag var att den byggde på föreställningen om den kränktes rätt till personlig hämnd. Således skulle enligt den s.k. talionsprincipen mordbrännaren brännas och skördetjuven hängas på åkern som offer till fruktbarhetsgudinnan Ceres.

Våra kunskaper idag om romersk rätt vilar främst på *Corpus iuris civilis*, en lagsamling som tillkom på kejsare Justinianus initiativ i Konstantinopel under åren 529–34. Lagsamlingen består av fyra delar varav den första, *Institutiones*, är en lärobok i romersk rätt för studerande vid rättsskolorna. Som grund för denna tjänade en äldre lärobok från

100-talet med samma titel, författad av juristen Gaius, och som påverkat även senare tiders lagkodifikationer som t.ex. Code Civil i Frankrike.

Under perioden från de tolv tavlornas lag till *Corpus iuris civilis* utvecklades den romerska rätten inom olika områden genom rättsanvisningar (»edikt») som de s.k. praetorerna kompletterat lagarna med efter kejsarens eller senatens beslut. En del forskare brukar ange år 100–200 i vår tidräkning som den period som de romerska juristerna på ett avgörande sätt kom att prägla den romerska rätten och som därför också brukar benämnas »den klassiska perioden«. Den romerska rätten omfattade alla medborgare i Rom och kom också att kallas för *ius civilis*; alltså det som på svenska heter *civilrätt*.

Många svenskar som förvärvar bostäder i t.ex. södra Europa frapperas över den formbundenhet som finns vid överlåtelse av fast egendom i länderna där. Det räcker inte med – som i Sverige – att ett köpeavtal upprättas mellan köpare och säljare som sedan registreras hos någon av de sju inskrivningsmyn-

digheterna. Istället upprättas i de flesta fall överlåtelsehandlingarna av en notarie och förvärvet sker på så sätt att köpare och säljare träffas hos notarien som går igenom avtalet. Detta syftar bl.a. till att köparen ska förstå vilka förpliktelser som denne ikläder sig genom förvärvet och att säljaren ska vara införstådd med det ansvar som denne har att den överlåtna egendomen är i det skick som beskrivits. Även långivning, med den köpta egendomen som säkerhet, måste legaliseras i närvaro av en notarie. Denne ser sedan till att registrering av överlåtelsen och pantförskrivningen sker hos den aktuella myndigheten i landet. Vad den svenske köparen får uppleva är den romerska rättens starka inflytande på det aktuella landets lagstiftning och som ställer stora krav på förbundenhet vid köp och försäljning av viss egendom, något som inte har sin motsvarighet i Skandinavien. För hur gick det då till att köpa en vara eller en tjänst under romartiden?

När egendom överläts där förvärvaren erlade en motprestation som t.ex. kontant betalning var avtalet formlöst

och det ställdes inga krav på att det skulle vara skriftligt. Gaius skriver i *sin bok Institutiones*, bok 3:

139. Köp och försäljning avslutades när man uppnått enighet om priset, även om det ännu inte betalats och det ännu inte heller har givits handpenning; ty det som gives som handpenning tjänar endast som bevis på att köp och försäljning har ingåtts.

När överlåtelse däremot skedde utan någon motprestation, som t.ex. vid gåva och kreditköp, så blev processen mer förbunden. Allra först var man tvungen att klargöra vad egendomen bestod av eftersom egendom delades upp i *res Mancipi* och *res nec Mancipi*. Med *res Mancipi* avsågs egendom som var förknippad med åkerbruket som t.ex. själva jorden (dock endast i Italien), slavar, djur som kunde användas som dragdjur eller till avel som hästar, kor och åsnor men även elefanter och dromedarer i det fall de var tömmade som dragdjur. Därtill räknades även vissa servitutsrättigheter som vatten- och vägrättigheter till *res Mancipi*. Med *res nec Mancipi* avsågs annan egendom som t.ex. hundar och

vilda djur eller ovan uppräknad egendom utanför Italien. Uppdelningen av egendomen gjordes alltså inte i fast och lös egendom.

Överföringen av den romerska äganderätten genom *res Mancipi* var förbundet med vissa högtidliga former som kallades *Mancipatio*, där köpet skedde i vittnes närvaro och genom att en fiktiv uppvägning av köpeskillingen på en våg; en slags skenprocess inför pretorn⁴. *Mancipatio* användes när äganderätten skulle övergå utan att en motprestation samtidigt skulle erläggas. Gaius skriver i *Institutiones*, bok 1 följande:

119. *Mancipatio* är, som ovan nämnts, ett fiktivt köp. Den hör också till den endast för de romerska medborgarna gällande rätten, och det går till på följande vis: sedan minst fem vittnen infunnit sig, som ska vara vuxna romerska medborgare, samt ännu en person som uppfyller dessa krav, och som ska hålla en kopparvåg, och som kallas *libripens*, så säger den som mottager *Mancipatio* samtidigt som han håller i tingen: JAG FÖRKLARAR, ATT DENNA SLAV ÄR MIN ENLIGT KVIRITERNAS⁵ RÄTT OCH HAN SKA VARA KÖPT FÖR MIG MED

DENNA KOPPAR OCH DENNA KOPPARVIKT; därefter slår han med kopparstycket mot vikten och ger kopparen till den från vilken han mottagit tinget som mancipium, såsom en symbol på köpskillingen. 120. På detta sätt manciperas både slavar och fria personer. Även djur, som är res mancipi, nämligen oxar, hästar, mulor, åsnor liksom stads- och lantegendomar, om de är res mancipi såsom de italienska, överföres på detta sätt. 121. Mancipation av jord skiljer sig från mancipation av andra ting endast därigenom, att slavar och fria personer, liksom djur som är res mancipi, inte kan manciperas om de inte är närvarande - ja det är dock nödvändigt att den som mottager något som mancipium, griper tag i det som gives honom genom mancipation, eftersom tingen gives med handen - jord däremot brukar manciperas utan att den är närvarande. 122. Man använder koppar som vikt eftersom koppar en gång nyttjades som pengar...

Mancipatio var alltså en abstrakt överlåtelseform som ursprungligen utgjordes av ett kontantköp, där vågens funktion var att väga upp köpesumman som erlades i kopparstycken. Det var först efter år 269 före vår tidräkning som kopparen kom att präglas till mynt av romarna. Användandet av kopparstycken hade därför bara en symbolisk betydelse.

Med tiden utvecklades dock en mer formfri överlåtelseform som kallades *traditio* och som motsvaras i gällande svensk rätt av »tradition«. Denna överlåtelseform medförde att mottagaren ansågs vara ägare först efter att en hävdetid löpt ut under vilken tid överlåtelsen kunde klandras. Som bekant så förutsätter en äganderättsöverlåtelse i vårt land att tradition av egendomen har skett.

I Sverige finns flera uppmärksammade rättsfall när en köpare tror sig ha kommit i besittning av en egendom men där de bakomliggande omständigheterna varit sådana att egendomen ej bedömts vara traderad. Säljaren, eller dennes konkursbo, har istället ansetts vara ägare till egendomen, vilket visar att inom vissa områden har den romerska rätten satt sitt tydliga avtryck även hos oss.

Många skattskyldiga i Sverige vet hur förödandet det kan vara att t.ex. missa att fylla i en ruta på en deklarationsblankett och när denna försummelse upp-

täcks av Skatteverket, påförs den skattskyldige många gånger orimligt höga skattetillägg. Även romarna ställde stora krav på formbundenhet, där rättshandlingen kunde bli ogiltig p.g.a. ett enda litet fel. Skälet var att reglerna var påverkade av religiös rit; formlerna måste uttalas absolut rätt och kännedomen om dessa formler hade bara prästerskapet. Detta synsätt kom sedan att prägla de domar som avkunnades. Gaius skriver i *Institutiones*, bok 4 följande:

11. ...Man har således ett responsum om att en person som riktade en talan om att hans vinstockar hade avskurits och som i sin *actio*⁶ kallade dem vinstockar, förlorade saken, då han borde ha kallat dem träd emedan de tolv tavlornas lag, som ger en *actio* om avskurna vinstockar, talar om avskurna träd i allmänhet.

Den romerska rätten visar många exempel på hur uppkomna konflikter kan lösas. Ett sådant är i det fall en borgenär inte får betalt för sin fordran han har hos gäldenären. I de tolv tavlornas lag fanns regler om exekution som syftade till att förhindra missbruket av en gäldenärs utsatta ställning trots att de till sin utformning idag ter sig som tämligen stränga och istället som ett hot mot gäldenären. De tolv tavlornas lag, III stadgar:

1. Till betalning av en erkänd penningsskuld och till uppfyllande av en rättskraftig dom är 30 dagar en rättmätig frist.
2. Därefter kan gäldenären gripas. Han ska föra honom till rätten.
3. Efterföljer han inte domen och vill ing-

en ställa säkerhet för honom inför rätten, ska borgenären föra honom med och binda honom i en rem eller med fotbojor som inte får väga mer än 15 pund utan gärna mindre.

4. Om gäldenären vill ska han själv sörja för sin kost. I motsatt fall ska den som har satt honom i bojor dagligen giva honom ett pund spältbröd⁷.
5. Det bestod emellertid en rätt att under tiden ingå förlikning men om inte annat blev avtalat hölls gäldenärerna fängslade i 60 dagar. Under denna tidsfrist ställdes de inför pretorn på *comitium*⁸ på tre efter varandra följande marknadsdagar, och man ropade ut hur mycket de hade dömts för. På den tredje marknadsdagen blev de dödade eller sålda bortom Tibern⁹.
6. På den tredje marknadsdagen ska de skära gäldenären i stycken. Om de skär för mycket eller för litet, ska de inte utkrävas något ansvar härför.

Syftet med att ställa gäldenären inför pretorn under tre marknadsdagar, var att försöka få honom lösköpt och därmed indriva fordringen. Om detta ej lyckades kunde borgenären döda gäldenären, vilket var karaktäristiskt för det gamla ättesamhällets kollektiva ansvar för en ättemedlems skuld och innebar påtryckningar på gäldenärens familj så att denna skulle skaffa fram erforderligt belopp. Denna rätt att döda gäldenären, avskaffades dock på 300-talet före vår tidräkning och det vanliga blev att gäldenären tillföll borgenären som gäldslav. Den äldre romerska rätten kände som huvudregel endast till personalexekution men under senare tid övergick man till realexekution i gäldenärens förmögenhet.

För att säkra borgenärernas fordringar förekom i Rom också pant och borgen. Vid utebliven betalning kunde borgenären själv bestämma om han ville rikta sin fordran mot gäldenären eller mot borgensmannen. Men det var viktigt för borgenären att rikta sina krav mot rätt person. Riktades kravet mot gäldenären och det senare skulle visa sig att denne ej kunde betala sin skuld, så förlorade borgenären kravet mot borgensmannen. Om borgenären istället, p.g.a. att han misstänkte att gäldenären var insolvent, valde att kräva betalning för skulden direkt av borgensmannen så kunde detta medföra att gäldenären

stämde borgenären för ärekränkning för den förödmjukelse som det var för gälldenären att bli betraktad som insolvent. Det var först under 500-talet som regler infördes att borgensmannen först kunde krävas när det var konstaterat att gälldenären saknade möjlighet att betala.

I hittillsvarande text har det utslutande handlat om män och mäns rättshandlingar. Detta beror inte på någon slentrian. Istället är det så att kvinnor alltid stod under förmyndarskap och inte kunde företa rättshandlingar vid tiden för upprättandet av de tolv tavlornas lag. Med tiden urholkades dock detta i romarriket och under 300-talet försvann förmyndarskapet för att sedan återigen dyka upp senare i europeisk rätt.

Som en konsekvens av förmyndarskapet fick kvinnor ej påta sig förpliktelser för andra, som t.ex. ställa pant eller bli borgensman. Den på 200-talet romerska juristen Ulpianus, skriver i en kommentar till ediktet, bok 29:

Och det var först under Augustus och strax därefter på Claudius tid¹⁰ som kvinnor förbjöds att gå i god för sina mäns förpliktelser. 1. Senare utfärdades ett senatsbeslut varigenom alla kvinnor har fått fullt skydd. Detta senatsbeslut har följande ordalydelse: »då konsulerna Marcus Silanus och Velleus Tutor har gjort en framställan om hur man ska förhålla sig med hänsyn till de kvinnors förpliktelser som påtar sig en skuld för andra, bestämdes det således om denna sak: vad beträffar borgen och lån till fördel för andra, som kvinnor påtar sig, även om det tidigare förefaller ha varit fastslaget som en rätt, att man inte på denna grund kan resa krav på dem eller medge en talerätt när de gått i god för sina män, då det inte är rimligt att det utför mäns uppgifter och besväras med förpliktelser av denna art, finner senaten att det är rätt och riktigt om de, till vilka en hänvändelse med avsikt att inleda sådana saker riktas, strävar efter att senatens vilja efterkommes i denna sak«.

När en skada har uppstått brukar man i dagens rättssystem fastslå vem som är skadevällande genom att pröva om det föreligger adekvat kausalitet mellan en viss handling eller ett underlåtande att handla å ena sidan och skadan å den andra. Nedfallande snö och is från ett tak som skadar en gående på gatan i Sverige, gör fastighetsägaren ansvarig för skadan.

FOTO: MONTISERRAT BASSA ENGSTRÖM

Den romerska rätten skulle förmodligen se på ansvarsfrågan på ett annat sätt om en nedfallande istapp skadat en person på gatan i Romarriket, kanske så att den gående fick »skylta sig själv« för att han eller hon gick på en gata från vilka de intelligande hustaken hängde istappar som i vilket ögonblick som helst kunde falla ned. Ulpianus, kommentar till ediktet, bok 18:

På samma vis skriver Mela, att om någon spelar boll och en annan kommer att stöta till bollen för kraftigt, så att den träffar en barberare på handen, varigenom en slav, som håller på att friseras eller rakas får halsen avskuren, så ansvarar den av dem efter lex Aquilia¹¹ som bär skulden. Proculus säger att det är barberaren som bär skulden och det är riktigt att om han drev en barberarstuga på ett ställe, där man brukade spela och där det ofta gick förbi någon, så ansvarar han, men det är heller inte med orätt att man säger att om någon anförtror sig till en barberare som driver sin verksamhet på ett farligt ställe så må han rikta sina förebräelser mot sig själv.

När det gäller möjligheten att få skadestånd så ankom det på den enskilde som drabbats att söka upprättelse på egen hand. Endast religionsbrott och förräderi var brottstyper som medförde en offentlig reaktion. Synen på ett skadevällande var ursprungligen sådan att ersättning endast kunde utfås motsvarande det skadade föremålets objektiva värde. Om t.ex. ett fartyg bringades på drift och sjönk genom att någon högg

Auktor revisor **Stefan Engström** är verksam vid Sonora Revision AB. Han har tidigare skrivit historiska artiklar i Balans nr 12/1999 och 12/2004. Stefan Engström medverkade senast i Balans nr 5/2005.

av förtöjningsrepen kunde skadestånd endast utgå för de avhuggna repen. Genom ytterligare en talan kunde dock pretorn senare ge ersättning för förlusten av själva fartyget och för utebliven vinst.

Vad gäller brott så definierades dessa handlingar i de tolv tavlornas lag som uppsåtligt dråp, mordbrand, uppenbar stöld, nattligt ödeläggande av grödor, mened och utövande av magi. Under århundradena som därefter gick utvecklades synen på brott och på 100-talet definierades det som vi idag skulle betrakta som avtalsbrott eller insortera under begreppet »trolöshet mot huvudman«, som stöld.

En berättelse från denna tid, återgiven av de romerska skriftställarna Valerius Maximus och Aulus Gellius, handlar om en man som hyrde en häst i Rom för att kunna resa till byn Ariccia 25 km söder om staden. Då han kom fram red han genom byn och sedan upp på en höjd för att njuta av utsikten. Hästens ägare fick mannen dömd för stöld eftersom han lät rida hästen längre än vad som avtalats. Men trots ett sådant synsätt var det inte stöld att röva bort en slavinna

för att stilla sina lustar till henne, då det därmed inte förelåg avsikt att stjäla henne. Inte heller var det stöld att använda en annans åsna för avel. Huvudsaken i båda dessa fall var att man återbördade slavinnan respektive åsnan till sina rättmätiga ägare. Däremot var det stöld att gömma en förrymd slav.

I det fall någon handlat culpöst, alltså uppsåtligt tillfogat någon annan skada antingen av kroppslig natur eller genom ärekränkning, fanns bestämmelser om detta. De tolv tavlornas lag, VIII (text i parentes har tillagts som förtydligande):

2. Om han har brutit en lem (på annan person) och förlikning inte ingås, ska samma skada tillfogas honom.
3. Talan med avseende på kroppsskador bygger antingen på lag eller pretorns edikt. Genom lag enligt de tolv tavlornas lag: den som skadar en annan ska betala en bot på 25 (ass¹²). Det var den generella lagen: Det fanns och speciella lagar såsom att den som med handen eller käpp bröt en annans ben, skulle betala en bot på 300 ass, om det var en fri och 150 om han var slav.
4. Om någon tillfogar en annan en kränkning ska han betala honom en bot på 25.
5. Brutit i de tolv tavlornas lag betyder har vållat skada.

Men då som nu fanns inflation som urholkade botens reella värde och till slut infördes straffdomstolar där den skadelidande istället kunde kräva att skadevällaren straffades. Den romerske författaren Aulus Gellius, citerar i sin bok »Attiska nätter« under 100-talet den romerske juristen Labeo¹³, Kommentar till de tolv tavlornas lag:

Lucius Veratius var en särskilt ondskefull och galen lymmel. Det var ett nöje för honom att slå fria människor i ansiktet med handflatan. En slav följde honom som bar en pung full med pengar. Så snart han hade slagit någon befallde han att det skulle betalas honom 25 ass i enlighet med de tolv tavlornas lag. Därför menade pretorer senare att det var riktigt att uppge denna ordning och i sitt edikt föreskrev de att man skulle insätta en jurydomstol.

Den svenska köplagen innehåller bestämmelser om att varan, som är föremål för överlåtelse, ska i fråga om art, mängd, kvalitet, andra egenskaper och förpackning stämma överens med vad

som följer av avtalet. Köparen har också enligt samma lag rätt att kräva avhjälpan som omleverans, prisavdrag, hålla inne betalning men har också rätt att häva köpet. Motsvarande bestämmelser fanns även i de tolv tavlornas lag, VI:

1. När man ingår avtal eller man vill lägga handen på något ska det vara rätt som tungan har uttalat.
2. Då det enligt de tolv tavlornas lag endast följer ansvar för det som tungan uttalade, skulle den som hade nekat betala en bot på det dubbla vilket senare fastställdes av juristerna även när det var tal om att något förtigits.

I den romerska rätten utvecklade därför ett ansvar för brist i godset genom den kuruliske edilen, som var en person som innehade ett högt statsämbete i antikens Rom och vars funktion var att utöva uppsyn över offentliga nöjen, platser och torg och därmed torghandeln. Reglerna som togs fram var enligt Ulpianus, Kommentar till de kuruliska edilernas edikt, bok 1:

Edilerna säger: De som säljer slavar ska underrätta köparen om de sjukdomar och fel som varje slav må ha, vem som är bortsprungnen eller benägen att stryka omkring eller inte är fri från skadeansvar; allt sådant ska de klart och redigt förklara då slaven säljs. Är en slav såld i strid med dessa bestämmelser eller har han visat sig vara annorledes än som har sagts eller lovats, då han såldes, eftersom han i dessa fall säges borde ansvara: så vill vi medge köparen och alla andra som måtte få egendomen, en talan om tillbakalämnande av vederbörande slav. När däremot en slav efter försäljningen och överlämnandet har blivit försämrad genom köparens eller hans familjs eller fullmäktiges verksamhet, eller då det efter försäljningen har fötts eller förvärvats något av slaven, eller då det tillkommit honom något annat under försäljningen, eller då något utbyte tillfallit köparen därvid, ska han tillbakaföra allt sådant. Om han har lagt något till ska han ha det tillbaka. När en slav har begått ett brott som ger dödsstraff eller genomfört ett självmordsförsök eller har sänts till arenan för att kämpa mot vilda djur, ska allt sådant tillkännages vid försäljningen; ty på dessa grunder vill vi medge en talan om någon påstås med vetskap och svek ha sålt emot dessa bestämmelser. 2. Avsikten med att utfärda detta edikt var att motverka bedrägerier från säljarens sida och att hjälpa

dem som har blivit bedragna av säljarna. Vi må endast veta att säljaren ansvarar i samma omfattning, även om han har varit ovetande om vad edilerna befäller att de ska gå i god för. Detta är inte heller obilligt. Säljaren kunde nämligen veta om dessa ting och det gör inte köparen någon skillnad varför han lurats, om det är på grund av säljarens ovetskap eller oredlighet.

Den romerska rätten har sin grund i det samhälle som fanns för över 2 000 år sedan och avsåg att lösa och förhindra de problem som kunde uppstå då. Trots att så lång tid gått och den utveckling som skett sedan dess, kan mycket kännas igen i vår syn idag på vad som är juridiskt korrekt. Samhället kommer att fortsätta att utvecklas och lagstiftningen med den. Men grunderna kan kanske komma att bestå i flera tusen år till. ●●

Litteratur

Anners, E., »Den europeiska rättens historia«, del 1, Studentlitteratur AB, Lund 1990.

Tamm, D., »Romersk rätt och europeisk rättsutveckling« med översättning av Claes Peterson, Nerenius & Santérus Förlag, Stockholm 1996.

Nationalencyclopediaen

Fotnoter

1) Huvuddelen av denna artikel, när det gäller frågeställningar och svar som förknippas med den romerska rätten, är hämtad från Ditlev Tamm's utmärkt intressanta bok »Romersk rätt och europeisk rättsutveckling« med översättning av Claes Peterson, som rekommenderas den som vill fördjupa sig inom området och den därefter följande rättsutvecklingen i Europa.

2) (lat., »rätt«, »lag«), »rättsordning« i allmän mening. Ordet ingår, med betydelsen »rätt«, »rättighet«, i många juridiska termer.

3) (lat. *civi lis*, av *ci vis*), »medborgare«.

4) Även benämnd praetor. Titel för en romersk ämbetsman under antiken, närmast under konsul.

5) Ålderdomlig benämning på medborgarna i antikens Rom.

6) Käromål.

7) Bröd bakat på ett slags vete med agnarna oskiljaktiga från kornen.

8) Öppen plats invid Forum Romanum, avsedd för folkförsamlingens möten i Rom i äldsta tid.

9) Flod som rinner genom Rom. »Bortåt Tibern« innebär därför »utanför Rom«.

10) Detta innebär i vår tidräknings början.

11) Skadeståndsskyldighet, som tillkom 286 före vår tidräkning efter förslag från folktribunen Aquilius. Med *lex Aquilia* infördes i den europeiska skadeståndsrätten den s.k. culparegeln, som innebär att ersättning kan utgå även för skada som har vållats genom oaktsamhet.

12) Romersk bronsmynt i det äldsta romerska myntsystemet. Vägde ursprungligen ca 270 gram men kom sedan att minska till ca 11 gram.

13) Död år 10 eller 11.